

MŰHELY

OLÁH GERGELY

ÉSZREVÉTELEK DOMBRÁDY LÓRÁND: SZOMBATHELYI FERENC A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Dombrády Lóránd hiánypótló munkája Szombathelyi Ferenc eddig kiadatlan, a Budapesti Népbíróság, illetve a Népbíróságok Országos Tanácsa előtt tárgyalt perének az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött iratait dolgozza fel.

A könyv hiánypótló, mivel eddig nyomtatásban csupán Szombathelyi Trifternben, Bajorországban, 1945 júniusában írt védőiratát,¹ illetve a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság előtt 1946. október 22–30. között tárgyalt perének iratait² olvashattuk. A kettő közti űrt tölti ki, az 1946 tavaszán Szombathelyi ellen folytatott magyarországi népbírói perek³ feldolgozásával, Dombrády Lóránd magyarázatokkal és értelmezésekkel ellátott forráspublikációja.⁴

Igy közlésre kerülnek az 1945 októberének első napjaiban hazaszállított Szombathelyi Ferenc

- 1945. október 23. és 28–29-i kihallgatásának jegyzőkönyvei,
- az 1946. február 12-én ellene benyújtott vádirat,
- Szombathelyi erre reagáló „Észrevételei” (1946. március 3.),
- az 1946. március 27–30. között lezajlott elsőfokú tárgyalás tanúvallomásai,
- az 1946. március 30-án kihirdetett elsőfokú ítélet, végül
- az 1946. május 21–22. között lezajlott másodfokú tárgyalás ítélete.

A kihallgatási jegyzőkönyveket a szerző összefoglalásában olvashatjuk. A vádiratot és a vállott reflexióit egymás mellé állítva közli a könyv. Ez a megoldás kitűnően segíti a kettő összevetését. A tárgyalásból főként a tanúk vallomástételeit ismerhetjük meg, szintén a szerző összefoglalásában. Ezt követi az első és másodfokú ítélet ismertetése. A szerző, a források közlését minden jelentős gondolati egységnél megszakítva, értelmezését, összefoglalását adja az adott szakaszban.

A forráspublikáció elvitathatatlan értéke, hogy a korszak hadtörténeti vonatkozásait legjobban ismerő, a korabeli magyar honvédségről több könyvet és publikációt jegyző szerző tollából született. Dombrády Lóránd értelmezései, lábjegyzetei tömören és lényegre törően, ugyanakkor kimerítően világítják meg a forrásban evidenciaként szereplő eseményeket és személyeket, nemegyszer azok mozgatórugóit is az olvasó elé tárva. Mindazonáltal, a szerző iránti tisztelet hangján is, szóvá kell tennem a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött dr. Kardos János-hagyaték⁵ feldolgozásának hiá-

¹ Eddig háromszor jelent meg nyomtatásban: 1.) *Szombathelyi Ferenc*: Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései. (Bev. Gosztonyi Péter.) Occidental, Washington D. C. 1980. 2.) *Gosztonyi Péter* (s. a. r., bev. és jegyz.): Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése: 1945. Sisak és cilinder. Budapest, 1990. 3.) *Csicsery-Rónay István* (szerk.): Szombathelyi Ferenc. Csillagos órák, sorsfordító magyarok IX–X. Budapest, 2002.

² *Györkei Jenő*: Idegen bírak előtt – Szombathelyi Ferenc újjvidéki pere és kivégzése. Budapest, 2002. Itt olvasható a Legfelsőbb Bíróság 1994. március 16-i ítélete, mely a Budapesti Népbíróság, illetve a Népbíróságok Országos Tanácsának Szombathelyi Ferenc ellen hozott ítéleteit hatályon kívül helyezi.

³ A Budapesti Népbíróság tárgyalása, 1946. március 27–30. és a Népbíróságok Országos Tanácsa tárgyalása, 1946. május 21–22.

⁴ A témával korábban foglalkozik Kaló József is. *Kaló József*: Népbírói per egy II. világháborús magyar vezérkari főnök ellen. Diplomamunka. Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, 2004.; *Uő.*: A Szombathelyi Ferenc ellen 1946-ban lefolytatott magyarországi perek vázlata. (A XVI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia 8. Hadtudományi Szekcióján Első helyezést elért pályamunkák. [Budapest,] Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) 2004.; *Uő.*: Szombathelyi Ferenc a magyar népbíróság előtt. In: Doktoranduszok Országos Szövetsége Tavaszí Szel konferencia-kiadványa, 2007.

⁵ HL Personalia VII/251., dr. Kardos János hagyatéka.

nyát a könyvben. Ez nem csak a periratokat tartalmazza, hanem Szombathelyi védőügyvédjének személyes feljegyzéseit, Szombathelyi személyes feljegyzéseit, valamint egyéb, a peranyaghoz csatolt dokumentumokat is. Ezek az iratok tehát, ellentétben a 149. lábjegyzetben foglaltakkal, nem tűntek el, egy részük legalábbis fennmaradt.

E dokumentumok részletes ismertetése és értelmezése természetesen nem lehet egy recenzió tárgya. Mégis ide kíváncsnak azonban Szombathelyi „Észrevételeinek” lapszéli jegyzetei, melyek, úgy látszik csak a peranyag Hadtörténeti Levéltárban őrzött változatában található meg. Ennek lehetséges magyarázata, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a bíróságnak benyújtott, míg a Hadtörténelmi Levéltárban a védőügyvéd kezében maradt példányok őrződtek meg.

A lapszéli jegyzetek részben tollal, részben ceruzával íródtak. A ceruzás bejegyzések minden bizonnyal a bíróságnak benyújtott másolat elkészülte előtt kerültek a papírra, mert az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött példányban mindenhol a már javított változat szerepel. Ez alól csak Szücs Sándor ezredesnek, a VKF különbírósága ügyészének a neve a kivétel, azt minden alkalommal ceruzával írták be dr. Babos József hadbíró neve elé/mellé az „Általános rész – A vkf. különbírósága”, valamint az „I/3. és a III/3. vádpontokhoz” szakaszban. Szücs neve mégsem szerepel a könyvben idézett iratanyagban.

Hasonlóan ehhez, kimaradtak a könyvből a tollal írt lapszéli jegyzetek is, melyek ezek szerint már a bíróságnak benyújtott változat után készültek. Jelentőségük abban rejlik, hogy ha már lejegyzésre kerültek, a tárgyaláson valószínűleg el is hangzottak. Azért is érdemes odafigyelnünk rájuk, mert nem ismerjük Szombathelyi utolsó szó jogán elmondott beszédét,⁶ melynek alapja minden bizonnyal ez, az „Észrevételeim” címmel a bírósághoz benyújtott írás lehetett. A dr. Kardos János védőügyvéd hagyatékában fennmaradt peranyag vonatkozó részének lapszéli kiegészítései tehát a következők.⁷

A „Különös rész I/4. vádpontoz” részben: „A »Gau Ungarn« senkinek sem volt érdeke, – kivéve persze a németeket – de legkevésbé a zsidóságé. Így mindenkor amidőn egy lehetőségét annak, hogy a németek a »Gau Ungarn«-t megvalósítsák, kivédtük, elsősorban zsidó érdekeket szolgáltunk.”⁸

A „II/2. vádpontoz” részben: „Csatay miniszter teljesen ellene volt a per felvételének.”⁹

Az „Általános rész” „A vkf. különbírósága” szakaszban: „A németek egy Gestapó félélt akartak itt nálunk is és a »Defenzív« szolgálatot is át akarták venni. Mi lett volna, ha ez sikerült volna nekik. Különösen a zsidók keserülték volna ezt meg. Ezt kellett hatályos intézkedésekkel elvégezni. Ezért is kellett ez a Vkf. bíróság is. Különben egy német tiszt ült a mi »Def.« osztályunkon. Ezt még elődöntől vettem át.”¹⁰

Az „Általános rész” „Politikailag teljesen elfogulatlan voltam.” szakaszban nem kiegészítést, hanem egy kihúzott szövegrészt kell megemlítenünk: „Bár a kommunizmusról az volt a véleményem, hogy nemzeti szerencsétlenség volt, de ezt nem a károk miatt gondoltam, melyeket okozott, hanem azért, mert egy jelszót dobott a közéletbe. Minden haladó mozgalom mögött ott sejtelkedett az a gyanúsítás vagy a megbélyegzés lehetősége, hogy kommunista.”¹¹ Ugyanezen részben, később ismét egy tollal írt kiegészítést találunk: „Amikor a fronton jártam, még magam is nyomoztam zsidóügyben. Lieszkovszky alezredes vette fel a jegyzőkönyveket az Ascher zsidók eltűnésével kapcsolatban.”¹² Még mindig ebben a szakaszban kell felhívniunk a figyelmet arra, hogy ugyan a Kolo-

⁶ Kardos István visszaemlékezéseiben olvashatunk erről. Közli Csicsery-Rónay István (szerk.): Szombathelyi Ferenc. Csillagos órák, sorsfordító magyarok IX–X. Budapest, 2002. 67–68. o.

⁷ Szombathelyi „Észrevételei,” utólagos, lapszéli jegyzetei tollal íródtak. Ahol mégis találtam olyan ceruzás bejegyzést, ami nem került be a bíróságnak benyújtott iratba, azt külön jelöltem. Idézek továbbá egy kihúzott, de érdeklődésre számot tartható, részt is.

⁸ HL Personalia VII/251., dr. Kardos János hagyatéka.

⁹ Uo. Az újjvidéki események felelőseinek bíróság elé állításáról van szó.

¹⁰ HL Personalia VII/251., dr. Kardos János hagyatéka.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

meában, a Gestapo kezéből kivett zsidók száma (250) nincs áthúzva, de ceruzával oda van írva az is: „400”.¹³ Ez azért is érdekes, mert a tárgyaló könyv is hozza dr. Babos József ezredes vallomását,¹⁴ amely ugyancsak 400 főről számol be. A Budapesti Népbíróság ítélete Szombathelyi eredetileg írt, 250 főről beszámoló adatát ismétli.¹⁵ Itt kell megjegyeznünk, a könyvben kitűnően látszik, és könnyen nyomon követhető, hogy Szombathelyi „Észrevételeit” egyes szám első személyből egyes szám harmadik személybe átírva, de tulajdonképpen szó szerint idézi a Budapesti Népbíróság ítélete!

A „Végszó”-ban: „*Nemcsak a magyarság millióit, hanem elsősorban a zsidóságot kellett volna a németeknek odadobni az esetben, ha Ribbentrop ajánlatát elfogadom.*”¹⁶ Végül, az utolsó kiegészítés ismét ceruzával íródott, mégsem lett átvezetve a bíróságnak benyújtott iratba. Szombathelyi, még e nehéz helyzetében sem csak magára gondolt, az ország sorsát is szem előtt tartotta. A következő mondat az után van beszúrva a szövegbe, hogy saját működését bizonyoságként állítaná a háborúból való kilépésünk és az átállásunk szándékának alátámasztására. „*Ezt ki lehetne használni igazolásunkra.*”¹⁷ – írta. Igazolásra azonban legfeljebb a Horthy-rendszernek lett volna szüksége. Az új hatalomgyakorlóknak ez nem állt érdekükben. Ők éppen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy „bűnbánatot” kell, gyakorolnunk. Ezt pedig éppen a Horthy-korszak vezető rétegének felelősségre vonásával kívánták teljesíteni.

A tollal írt lapszéli jegyzetekről összefoglalásként megállapítható, hogy szinte mind (az ötből a négy terjedelmesebb) Szombathelyi tetteinek a zsidóság sorsára gyakorolt hatásait emeli ki. Bizonyára ez volt az oka annak, hogy az 1946. március 3-án írt, illetve a népbíróságnak akkor beadott „Észrevételeket” a zsidóság mentését, pártolását igazoló mondatokkal egészítette ki a vezérezredes, még a tárgyalás előtt.

További eltérés mutatkozik a két levéltár által őrzött iratok között a Szombathelyi, még inkább pedig a vád tanúinak felsorolásánál. A védelem kérésére beidézendők között, a Hadtörténelmi Levéltár iratai szerint, szerepel Bakay Szilárd altábornagy is. A vád tanúi tekintetében nagyobb az eltérés: a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött vádirat még nem említi Illyés Gyulát, Suhay Imre altábornagyot, Boross Elemért, Máté Györgyöt, Hoffman Margitot, Nagy Lászlót, Bárdossy Lászlót és Grassy József altábornagyot, ellenben a megidézendők között szerepelteti Vörös Jánost, Gyöngyössi Nándort, Cseh Jenőt, Kállay Gyulát, Nagy Vilmost, illetve Varró Lászlót.

A tárgyalásra vonatkozóan dr. Kardos János röviden összefoglalta benyomásait, melyből csak egy érdekességet emelnék itt ki: „*Az ügyben Kádár Jánosnak kellett volna politikai ügyésznek lennie, de valami előttem ma sem ismert okból elmaradt a tárgyalásról.*”¹⁸

Mindent összevetve azonban Dombrády Lóránd könyve nagyban hozzájárul Szombathelyi Ferenc vezérezredes, vezérkari főnök jobb megismeréséhez. Ebben főként a vádirat a vádirat megismerése után a vádlott által összeállított „Észrevételek” segítenek minket. Ennek „Általános részében” Szombathelyi nagyon hasonló tematikát alkalmaz, mint a Trifternben 1945 júniusában, illetve a már Magyarországon, 1946. január 7-én ceruzával papírra vetett írásában.¹⁹

A Budapesti Népbíróságra valamelyik tanú igen nagy hatással lehetett, mert ítéletében csupán egy helyen egészítette ki Szombathelyi „Észrevételeinek” átíratát, amikor is arról esik szó, hogy a frontról hazarendelt zsidó munkaszolgálatost a századparancsnok agyonlövötte, illetve amikor megbilincselve kellett egy másik zsidó munkaszolgálatost magához rendelnie a vezérkari főnöknek, hogy szabadon bocsáthassa.²⁰

¹³ HL Personalia VII/251., dr. Kardos János hagyatéka.

¹⁴ *Dombrády Lóránd*: Szombathelyi Ferenc a népbíróság előtt. (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum) Budapest, 2007. 83. o.

¹⁵ Uo. 118.

¹⁶ HL Personalia VII/251., dr. Kardos János hagyatéka.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Előbbire lásd az 1. lábjegyzetet, utóbbi lelőhelye: HL Personalia VII/251., dr. Kardos János hagyatéka. Esetleges kiadásának előkészítésén dolgozom – O. G.

²⁰ *Dombrády Lóránd*: Szombathelyi Ferenc a népbíróság előtt. (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum) Budapest, 2007. Az ítélet vonatkozó része a 117., Szombathelyi „Észrevételeinek” vonatkozó része a 75. oldalon.

A könyv alapvetően az értő, szakmai olvasóközönség érdeklődésére tarthat számot, mivel a forrásokat szinte teljes terjedelmükben közli. A szerző nem törekedett arra, hogy átfogó képet nyújtson Szombathelyi Ferencről, ahogy azt Werth Henrikről írt monográfiájában tette. Itt valóban csak a népbíróági perek bemutatására szorítkozik, de ezt ígéri a cím is. Így azt kapjuk a könyvtől, amit várunk.

A könyv legizgalmasabb része az, ahol a szerző párhuzamosan közli a népügyész vádiratát és Szombathelyi reflexióit az egyes vádpontokhoz. Hasonlóan érdekes eredményre vezethet a további feldolgozások során, ha a Budapesti Népbíróóság ítéletét összevetjük Szombathelyi írásával. Ahogy arra fentebb már utaltam, a kettő sok helyen szó szerinti egyezést mutat, csupán átfogalmazták a vádlott írását egyes szám első személyből egyes szám harmadik személyűvé. Így az ítélet IV. része szinte teljes terjedelmében megegyezik Szombathelyi „Észrevételeinek” „Általános részével”. „Én a háborúval szemben nem voltam vaskalapos katona, hanem teljesen elfogulatlanul néztem azt. A háborút a nemzetközi érintkezés egyik formájának tartottam, amelyben szimpátia nem játszott szerepet, hanem tisztán az érdekek a döntők.”²¹ Az ítéletben: „Vádlott mentalitására vonatkozóan általánosságban, tényként állapíthatók meg a következők: A háborúval szemben nem volt vaskalapos katona, hanem teljesen elfogulatlanul nézte azt. A háborút a nemzetközi érintkezés egyik formájának tartotta, amelyben sem szimpátia, sem antipátia nem játszik szerepet, hanem tisztán az érdekek a döntők.”²²

Az ítéletnek ezt a részét olvasva az a benyomásunk támad, hogy a Budapesti Népbíróóság tagjai Szombathelyi személyiségének hatása alá kerültek. Ez, pontosabban az ezt tápláló életpálya megismerése lehet a magyarázata a korban valóban kirívóan enyhe ítéletnek. Hozzájuk hasonlóan, lassan mi is a volt vezérkari főnök személyiségének hatása alá kerülhetünk, ahogy egyre több ismeret lát napvilágot Szombathelyi Ferencsel kapcsolatban. Ennek legújabb állomása Dombrády Lóránd „Szombathelyi Ferenc a népbíróóság előtt” című kötete.

²¹ Dombrády Lóránd: Szombathelyi Ferenc a népbíróóság előtt. (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum) Budapest, 2007. 66. o.

²² Uo. 114–115. o.